

волеизъявления одаряемого, который ничем и никак дарителю не обязан, предмет дарения в собственность может и не принимать.

Дарение как наличное правоотношение может состояться лишь при том условии, что оба субъекта (как даритель, так и одаряемый) выразят свою волю на безвозмездный переход права собственности. Один субъект (правопредшественник) уступит право собственности на вещь, а другой (правопреемник) такое право примет.

Вместе с тем, подобный переход права собственности от дарителя к одаряемому не представляет собой договора, поскольку между сторонами изначально не предполагается согласование воли двух сторон. Теоретически мыслимо: один субъект (сторона) выразил волю на отчуждение права собственности на вещь в связи с ее дарением, а другой субъект (сторона так называемого договора дарения) от принятия отказался. В подобной ситуации дарение не состоится. Здесь важно подчеркнуть – не потому, что не было взаимных уступок, характерных для всякого договора, а потому, что по сути своей дарение подобного и не предполагает. В дарении существенным является лишь то: один субъект гражданских правоотношений совершает одностороннюю сделку – своими действиями выражает волю передать право собственности на вещь другому лицу, а последнее совершает еще одну одностороннюю сделку – соглашаясь принять дар или возражая от его принятия. В зависимости от воли второй стороны (одаряемого) можно делать вывод о дарении. Состоялось ли оно? Дарения не будет, оно не состоится, если одаряемый дара не примет. И, наоборот, можно утверждать обратное.

С учетом изложенного, дарение не является ни договором, ни обязательством, представляет собой результат совершения двух односторонних сделок, в связи с чем право собственности одного лица безвозмездно переходит к другому.

Содержащаяся в проекте ГК Украины глава 54 квалифицирует дарение тоже в качестве договора, лишь с тем отличием, что теперь он может быть не только реальным, но и – консенсуальным. Если бы дарение по своей правовой природе было договором – можно было продолжить рассуждения относительно целесообразности, достоинств и недостатков такой новации. Но если, по нашему мнению, дарение все-таки договором вовсе не является, вышеизложенные замечания к его регламентации в таком качестве следует отнести и к другому предлагаемому проектом варианту – консенсуальной конструкции.

Р.В. Бойко

ІНСТИТУТ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ В ПРОЄКТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Напевно, дарування речей одними людьми іншим мало місце вже тоді, коли ще не було людського суспільства, а існувало ще так зване людське «стадо». Хоча в ті давні часи ще не існувало поділу засобів виробництва на «твоє-моє», але такі майнові відносини вже мали місце щодо речей індивідуального використання (одяг, предмети побуту і т.п.), тому такі речі вже могли безоплатно переходити від одних індивідуумів до ін-

ших. Як відомо, такі відносини існували на рівні звичаїв, тому для нас зараз невідомо, як саме вони були врегульовані на той час.

На теперішній час цивільно-правовий інститут договору дарування регулює Цивільний кодекс України лише двома статтями, що призводить до виникнення багатьох спірних питань, а саме:

- предмет договору дарування (його межі);
- права та обов'язки сторін;
- пожертва, благодійність, меценатство (чи є між ними відмінність,

і який стасунок мають ці терміни до договору дарування та ін.)

У проекті Цивільного кодексу України від 25 серпня 1996 р. у главі 54 «Дарування» міститься вже 19 статей, які вносять ясність у деякі виникаючі питання. Взагалі, є дві концепції розуміння змісту договору дарування: як односторонньої або як двосторонньої угоди. Прихильники першої концепції розглядають дарування лише як реальну угоду, яка укладається і виконується одночасно в момент передачі речі, чим і не породжує ніяких зобов'язань. [1]. Ця точка зору була виражена і в радянському законодавстві (ч.2 ст.243, ст.128 ЦК України). Винятковим зобов'язанням у договорі дарування могло бути винне неналежне виконання договору, внаслідок якого обдарований зазнає збитків, наприклад, при отриманні в дарунок (про що дарівникові було відомо) хворої тварини, від якої захворіли інші тварини [2, с.28-29]. Прихильники другої точки зору розглядають договір дарування ще й як консенсуальну угоду та вважають, що двосторонній характер угоди полягає у тому, що у сторін є взаємопогоджене волевиявлення, направлене на досягнення мети угоди, а саме – безоплатної передачі майна чи майнових прав однієї особи (дарувальником) іншій (обдарованому) [3, с.336-337]. Ця концепція виражена і в проекті нового ЦК України, де крім передачі предмету дарування (дія однієї сторони), є ще дія іншої сторони у вигляді прийняття дарунка, яка виражається або у попередній згоді обдарованого, або у відсутності негайного відхилення дарунка (п. 3 ст. 770 проекту ЦК). Якщо Верховна Рада України прийме новий ЦК за проектом від 25 серпня 1996 р., то виникає необхідність у виданні офіційного тлумачення його статей, тому що більшість норм проекту ЦК диспозиційні і потрібно визначити межі дозволеної ними поведінки (обмежене тлумачення).

Так, в проекті ЦК значно розширено предмет дарування (ст.766), де крім речей (п.1) передбачені ще й майнові права та немайнові права, пов'язані з майновими (п.2: Дарунком можуть бути майнові права, якими вже володіє дарівник, а також ті, які можуть виникнути у нього у зв'язку із здійсненням права інтелектуальної власності, та інші права). Майнові права можуть мати як зобов'язальний характер (права вимоги дарівника відносно третіх осіб), так і речевий характер (втілені у відповідно оформлених паперах права на майно і т.п.) [4, с.122-123]. Але слід пам'ятати, що деякі майнові права зовсім не можуть перейти від однієї особи до іншої, наприклад, права вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної пошкодженням здоров'я чи смертю громадянина, на компенсацію моральної шкоди, по аліментними зобов'язаннями. Такий предмет договору дарування вже перевіреним століттями, бо існував ще у римському приватному праві [5, с.609-610], а також у російському дореволюційному праві.

Крім того, в предмет договору дарування римського приватного права та сучасного цивільного права Росії входять деякі юридичні дії: пробачення боргу (якщо дарівник звільняє обдарованого від зобов'язання перед самим собою), переведення боргу (якщо дарівник переводить на себе зобов'язання перед третьою особою), переймання на себе виконання зобов'язань (якщо дарівник виконує зобов'язання за обдарованого від його імені). Включення цих дій до предмету договору дарування в українське законодавство могло б внести ясність щодо прав та обов'язків сторін у пробаченні, переведенні боргу та перейманні на себе виконання боргу.

Проект ЦК передбачає, що договір дарування може бути як реальним, так і консенсуальним (п.1 ст.75 за договором дарування одна сторона (дарівник) передає або зобов'язується передати у майбутньому іншій стороні (обдарованому) безоплатно майно у власність), тому в свою чергу виникає деяка різноманітність прав і обов'язків сторін за цим договором. Доцільно спочатку розглянути загальні для реального і консенсуального договору дарування права і обов'язки сторін. Якщо є наявність обов'язку обдарованого вчинити на користь дарівника будь-яку дію майнового або немайнового змісту, то договір не є даруванням, про що сказано у п.2 ст.765 проекту ЦК, але не слід термін «безоплатність» розуміти зовсім буквально. Так, збереглася свого роду традиція, коли при даруванні колючо-ріжучих предметів потрібно повернути дарівникові символічну платню. Це не потрібно розглядати як зустрічну дію майнового змісту, а лише потрібно розуміти як данину марновірству. А, наприклад, при вражаючій нееквівалентності договору купівлі-продажу (продаж нового автомобіля за 1 грн.) будуть застосовуватися правила про удавану угоду. Наступним обов'язком дарівника є повідомлення обдарованого про недоліки речі або її особливості, які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна як самого обдарованого, так і інших осіб (за умови, що дарівник про них знав). При невиконанні вищевказаного, якщо дарунком буде заподіяно шкоду, дарівник зобов'язується її відшкодувати (ст. 768). А на обдарованого може бути покладений обов'язок вчинити певну дію майнового змісту або утриматись від її вчинення на користь третьої особи (передати грошову суму чи інше майно у власність, сплачувати ренту, надати право довічного користування дарунком чи його частиною, не пред'являти вимог до третьої особи про виселення тощо). Вимагати виконання цього обов'язку має право дарівник, а в разі його смерті, визнання безвісно відсутнім чи недієздатним – особа, на користь якої має бути виконаний цей обов'язок (ст.774). Не суперечить безоплатності та іншим умовам договору дарування, якщо такий договір буде укладено з покладенням на обдарованого певного обов'язку на користь дарівника. Наприклад, при даруванні житла дарувальник залишає за собою право користування однією з кімнат. Виконання цієї вимоги обдарованим буде носити зустрічний характер щодо дарівника, але при цьому обдарований нічого «свого», що він мав перед укладанням договору дарування, не втрачає. Іншими словами, дарівник дарує житло з відсутністю права користування обдарованим однією з кімнат. З цього можна зробити висновок, що при обов'язковій безоплатності договір дарування може бути інколи взаємним, що ще можна назвати безприбутковим зустрічним задоволенням. Специфічним лише

для договору дарування є право дарівника зажадати скасування даного договору відносно нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна у випадках, якщо обдарований засвідчив свою грубу невдячність, умисно вчинивши злочин проти життя, здоров'я, честі, гідності, власності дарівника, його батьків, дружини (чоловіка) та дітей, якщо через недбале ставлення обдарованого до речі, що становить історичну, наукову, культурну цінність, ця річ може бути знищена (ст.777).

Виходячи із змісту всієї глави 54 «Дарування» проекту ЦК та п.1 ст.776, зокрема, де сказано, що сторони мають право у будь-який час відмовитися від договору дарування, можна зробити висновок, що у будь-який час від даного договору і дарівник, і обдарований можуть відмовитися лише за взаємною згодою. В односторонньому ж порядку дарівник може відмовитись без згоди обдарованого, коли:

- 1) дарунок, зданий органом транспорту, ще не вручений обдарованому (за умови реальності договору) (п.2 ст.770);
- 2) консенсуальний договір не має відповідної форми (ст.769);
- 3) є обов'язок передати дарунок у майбутньому, але до його передачі майновий стан дарівника істотно погіршився (ст.772);
- 4) вже в укладеному в письмовій формі договорі обумовлено скасування договору дарування у разі, якщо дарівник переживе обдарованого (п.3 ст.776).

З наведених положень видно, що вони направлені на захист права власності на дарунок, який уже прийнятий обдарованим, що цілком справедливо з моральної точки зору також.

В односторонньому порядку (без згоди дарівника) відмовитись від дарунка і повернути його обдарований має право у будь-який час (п.2 ст.776) та за будь-яких умов за винятком, коли річ потребує догляду або особливих умов утримання та зберігання, наприклад, акваріумні рибки. У разі недодержання обдарованим цієї вимоги дарівник має право вимагати відшкодування йому витрат, які він мусив здійснити у зв'язку з поверненням дарунка і компенсації моральної шкоди.

Право обдарованого вимагати предмет дарування у дарівника за консенсуальною угодою (п.1 ст.773) є цілком зрозумілим, тому що спонукає дарівника на виконання даного раніше зобов'язання, але відповідальність дарівника за невиконання свого обов'язку, яка полягає у праві обдарованого на примусове витребування відповідної речі або компенсації її вартості, виглядає вразливою з точки зору моралі. Тому краще було б передбачити таке право обдарованого лише тоді, коли є про це пряма вказівка в письмово оформленому договорі дарування, незначення якої звільнило б дарівника від відповідальності за невиконання зобов'язання.

З переходом України до ринкової економіки знову в мовному користуванні з'явилися слова: благодійність, пожертва, меценатство, спонсорство, які означають одноіменні цивільно-правові відносини і мають притаманні їм відмінності. Отже закономірно, що дані відносини потребують нормативного закріплення. 16 вересня 1997 р. був прийнятий Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», який регламентує названі вище відносини. Згідно зі ст.1 даного Закону благодійництво визначається як добровільна безкорислива жертва фізичних та юридич-

них осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої допомоги, що наближає його до договору дарування. Визначення пожертви міститься у проекті ЦК України, де говориться, що жертвою є дарування рухомих та нерухомих речей, зокрема, грошей та цінних паперів фізичним особам, юридичним особам, державі Україна, Автономній Республіці Крим, адміністративно-територіальним утворенням, які діють як відповідна скарбниця для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети. Зміст цього визначення відрізняється від змісту ч.3 ст.243 чинного ЦК України тим, що в останньому надавачами майна можуть бути лише фізичні особи, а також тим, що набуте майно повинно бути використано для обумовленої лише суспільно-корисної мети, що за змістом вужче, ніж в проекті ЦК України, але разом з тим є однорідним. Тому в деякій мірі жертва мала місце і за радянських часів. За проектом ЦК основні ознаки пожертви схожі на дарування, за винятком того, що мета жертви повинна бути наперед обумовлена, що і породжує у жертвувача додаткові права, а у набувача пожертви – додаткові обов'язки. Так, відповідно до ст.783 проекту ЦК, жертвувач має право:

а) контролювати використання жертви відповідно до обумовленої мети;

б) давати чи не давати згоду на використання жертви, якщо використання її виявилось неможливим за попередньою умовою;

в) вимагати скасування договору про жертву, якщо жертва використовується не за призначенням.

Згідно з Законом України «Про благодійництво та благодійні організації», благодійництво та жертва – поняття ідентичні, і специфічними формами благодійництва є меценатство і спонсорство (ст.1), визначення яких міститься там же. Отже, меценатство – добровільна безкорислива діяльність фізичних осіб у матеріальній, фінансовій та іншій підтримці набувачів благодійної допомоги; спонсорство – добровільна безпробуктова участь фізичних та юридичних осіб у матеріальній підтримці благодійної діяльності з метою популяризації винятково свого імені (назви) торгової марки. З визначення меценатства випливає, що специфіка цієї форми благодійництва полягає в тому, що меценатами можуть бути лише фізичні особи. Специфіка ж спонсорства проявляється в тому, що підтримка благодійницької діяльності є суто матеріальною, а мета – популяризація винятково свого імені (назви) торгової марки, що є зустрічним наданням майнового характеру. Така специфіка спонсорства протирічить головному принципу благодійності (жертві) зокрема і договору дарування взагалі, а саме, безкорисливості. Отже, форма жертви у вигляді спонсорства потребує більш чіткого нормативного врегулювання.

Вище було піднято лише деякі проблеми, існуючі в договорі дарування. Отже, прийняття нового ЦК України та приведення всієї цивільно-правової нормативної бази у відповідність з ним закрие багато існуючих зараз прогалин у законодавстві. Разом з тим, інститут договору дарування потребує теоретичного узагальнення.

Список літератури:

1. Победоносцев К. Курс гражданского права. В 3-х т. СПб. 1896. Т.3. 2. Советское гражданское право. В 2-х т. /Под ред. О.А. Красавчикова. М., 1985. Т.2. 3.

Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1907 г.). М., 1995. 4. Гражданское право. /Под ред. А.П. Сергеева; Ю.К. Толстого, в 3-х т. М., 1998. Т.2. 5. Дождев Д.В. Римское частное право. М., 1997.

Е.О. Мічурін

ДОГОВІР РЕНТИ ЯК ОСНОВА ПРИДБАННЯ ЖИТЛА

Проблема придбання житла у власність громадянами є сьогодні досить гострою і актуальною. У 1997 р. в м. Харкові житлова площа на душу населення (за даними Облстатуправління) становила 18, 4 м² (з урахуванням того, що кількість жителів 1 576 000 чоловік і житловий фонд Харкова становить 28 998 400 м²). Будівництво житла ведеться повільними темпами, наявний житловий фонд застаріває, що вказує на його скорочення в майбутньому при існуючій ситуації. Враховуючи високу вартість житла і невеликі доходи населення при потребі у власному житлі, перспективними є такі відносини, при яких право власності на житло виникає у осіб раніше моменту повної його оплати. Серед таких договорів найменше дослідженим в юридичній літературі є договір ренти, який все ще не знайшов відображення в чинному законодавстві і передбачений лише розділом 55 проекту Цивільного кодексу України від 25 серпня 1996 р. (Далі – проект ЦК).

Згідно зі ст. 784 проекту ЦК за договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає іншій стороні (платнику ренти) у власність майно, а платник ренти зобов'язується в обмін на отримане майно періодично виплачувати одержувачу ренти в формі певної грошової суми або іншого надання. Виходячи з цього, основним обов'язком одержувача ренти є передача іншій стороні майна у власність, а основним обов'язком платника ренти – виробляти зумовлені договором виплати в грошах або іншому вираженні. Відповідно, у платника ренти виникає право вимагати передачі йому майна одержувачем ренти; а у останнього – право вимоги рентних платежів від першого в сумі або кількості, і в терміни, передбачені договором. Виплата ренти може бути безстроковою або протягом певного терміну.

Договір є укладеним з того моменту, коли між сторонами в належній формі досягнуто угоду по всіх істотних умовах, що вказує на двосторонність зобов'язання. Характерним для консенсуальних контрактів загалом і для ренти зокрема є синалагматичність або функціональна двосторонність зобов'язання – позовна вимога однієї сторони до іншої можлива лише при умові виконання першою своїх зобов'язань перед іншою. Таким чином, цей договір є двостороннім або ще двосторонньо зобов'язуючим. Обов'язок однієї сторони здійснити встановлену дію відповідає і витікає з права іншої сторони вимагати належного виконання такого обов'язку і навпаки.

Виходячи з аналізу розділу 55 проекту ЦК, присвяченого договору ренти, можна вивести, що поняття «рента» використовується і підлягає тлумаченню в двох аспектах – в широкому і вузькому значенні. У широкому значенні рента, як випливає з самої назви розділу – це узагальнююче поняття договору ренти, вид самостійного цивільно-правового зобов'язання як такого з властивими йому загальними і специфічними озна-